

Konteksty rozważań o rozwoju dzieci w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym – podstawy teoretyczne oraz implikacje praktyczne

MAŁGORZATA WÓJTOWICZ-SZEFLER

Rozwój dziecka w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym można rozważać z różnych perspektyw. Teorie i badania w psychologii rozwoju wskazują, że obejmuje on wiele sfer funkcjonowania, takich jak fizyczna/motoryczna, poznawcza i mowy, emocjonalno-społeczna i moralna. Nauczyciele podczas studiów, szkoleń lub kursów rozwijających kompetencje zawodowe poznają podstawy wiedzy o rozwoju człowieka, w tym dziecka przedszkolnego czy szkolnego¹. Wiedza ta odgrywa kluczową rolę w efektywnym wspieraniu dziecka we wczesnych latach życia, dlatego w niniejszym artykule zostanie przedstawiona w takim zakresie, w jakim potrzebna jest do zrozumienia całościowego wspierania rozwoju dziecka w okresie przedszkolnym i wczesnoszkolnym. Dodatkowo celem tego artykułu jest zaprezentowanie różnych kontekstów, które wpływają na rozwój przedszkolaków i dzieci w wieku wczesnoszkolnym oraz przyczyniają się do ich sukcesu lub porażki w edukacji.

ZMIANY ROZWOJOWE W OKRESIE PRZEDSZKOLNYM I WCZESNOSZKOLNYM

1. Sfera fizyczna/motoryczna

Dzieci w wieku przedszkolnym rozwijają wiele umiejętności fizycznych i motorycznych, które są newralgiczne dla ich dalszego rozwoju ogólnego, w tym także dla funkcjonowania w systemie edukacji². W okresie wczesnoszkolnym następuje dalszy intensywny rozwój fizyczny i motoryczny, podczas którego dzieci doskonalą już nabyte umiejętności i uczą się nowych, bardziej skomplikowanych i zaawansowanych. Oto niektóre z tych umiejętności:

- a. **Precyzyjne ruchy w zakresie motoryki małej**, jak np. rysowanie i malowanie (w tym tworzenie bardziej skomplikowanych i szczegółowych obrazków), modelowanie, wycinanie nożyczkami, zapinanie guzików, suwaków lub wiązanie sznurowadeł (choć obecnie coraz rzadziej ćwiczone z uwagi na nowości technologiczne);

¹ A. Brzezińska [red.] *Niezbędnik Dobrego Nauczyciela. Seria 1. Rozwój w okresie dzieciństwa i dorastania*, Warszawa, Instytut Badań Edukacyjnych, <https://eduentuzjasci.pl/publikacje-ee-lista/214-niezbędnik-dobrego-nauczyciela/seria-1-rozwój-w-okresie-dziecinstwa-i-dorastania/1171-niezbędnik-dobrego-nauczyciela-seria-1-rozwój-w-okresie-dziecinstwa-i-dorastania.html> (dostęp 27.05.2024).

² J. Trempała [red.] *Psychologia rozwoju człowieka*, PWN, Warszawa 2011.

KONTEKSTY ROZWAŻAŃ O ROZWOJU DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM I WCZESNOSZKOLNYM – PODSTAWY TEORETYCZNE ORAZ IMPLIKACJE PRAKTYCZNE

- b. **Koordinacja ręka-oko**, np. początkowo w łapaniu i rzucaniu piłki czy też nawlekaniu koralików na sznurek, a potem doskonalona w grach zespołowych (piłka nożna, koszykówka, siatkówka) czy też w skomplikowanych układach rytmicznych;
- c. **Koordinacja ruchowa całego ciała (duża motoryka)**, np. podczas skakania na skakance, jazdy na rowerze czy hulajnodze, tańczenia do muzyki lub wykonywania ćwiczeń gimnastycznych (przewroty, stanie na rękach, skoki przez skrzynię itp.);
- d. **Planowanie ruchowe** i tworzenie sekwencji ruchów, np. hop-hop-skok lub sekwencji gimnastycznych czy też planowanie i współpraca podczas gier zespołowych, które wymagają strategii i planowania, jak również nauka choreografii tanecznych itp.;
- e. **Równowaga**, w tym stanie lub skakanie na jednej nodze, chodzenie po równoważni, a potem jazda na deskorolce lub rolkach czy skakanie na trampolinie itp.;
- f. **Siła i wytrzymałość mięśniowa** w zajęciach sportowych, jak bieganie, pływanie, jazda na rowerze, zabawach na placu zabaw czy też aktywnościach wymagających siły i wytrzymałości, takich jak wspinanie się na drabinki i inne sprzęty na placu zabaw, przeciąganie liny, huśtawki;
- g. **Elastyczność i zwinność** podczas wykonywania prostych ćwiczeń gimnastycznych, unikania przeszkód podczas biegu czy też przechodzenia przez tunele;
- h. **Samodzielność** w codziennych czynnościach, początkowo w okresie przedszkolnym podczas ubierania i rozbierania się lub jedzenia posiłków bez pomocy, a potem także przygotowywanie prostych posiłków, sprzątanie czy dbanie o higienę osobistą.

2. Sfera poznawcza i mowy

W wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym następuje intensywny rozwój umiejętności poznawczych, które stają się fundamentem efektywnego uczenia się i adaptacji w środowisku szkolnym. Poniżej przedstawiono najistotniejsze, ważne z perspektywy psychologii rozwoju³:

- a. **Uwaga** – ale rozumiana szerzej niż tylko samo koncentrowanie się czy też skupienie się na jednym fragmencie rzeczywistości (czytanie lub wykonywanie zadania matematycznego) z pomijaniem innych bodźców (tak zwanych dystraktorów, np. gwaru ulicy). To także⁴:
 - przeszukiwanie pola percepcyjnego, czyli analiza danego fragmentu rzeczywistości w celu znalezienia elementów o określonych właściwościach (np. oglądanie obrazka w książce i wyszukiwanie na nim wszystkich zwierząt);
 - czujność, czyli dłuższe monitorowanie otoczenia w celu zareagowania na bodziec, o którym nie wiadomo, kiedy się pojawi;
 - podzielność, czyli jednoczesne wykonywanie kilku czynności;
 - przerzutność, rozumiana jako przetaczanie uwagi między kilkoma zadaniami, czyli umiejętność szybkiego zakończenia jednego typu zadania i zajęcie się wykonywaniem innego, podobnego.

³ A. Brzezińska, *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, GWP, Gdańsk 2005.

⁴ M. Wójtowicz-Szeftel, M. Deja, *Uważne dziecko. Scenariusze zajęć profilaktycznych i terapeutycznych wspomagających rozwój kontroli uwagowej u dzieci w wieku przedszkolnym*, Regionalny Ośrodek Polityki Społecznej, Poznań 2023, s. 8-9.

MAŁGORZATA WÓJTOWICZ-SZEFLER

Wśród innych funkcji uwagi, powiązanych z wymienionymi powyżej, wymienia się również⁵: bycie odpornym na wszystko to, co dekoncentruje i nie pozwala się skupić, umiejętność wykrywania różnorodnych błędów (np. w codziennych czynnościach, w mowie itp.), umiejętność hamowania reakcji (zapanowanie nad reakcjami automatycznymi, często nawykowymi lub narzucającymi się i podjęcie w tym miejscu innych reakcji, albo całkowite zatrzymanie reakcji); umiejętność rozwiązywania konfliktów poznawczych (reagowania w sposób odwrotny do narzucającego się – zdolność ta często jest wymieniana jako forma hamowania reakcji); planowanie działania oraz odrzucanie gratyfikacji (umiejętność rezygnacji z małej przyjemności teraz na rzecz większej za jakiś czas). Taka wielość zadań i funkcji, jakie pełni uwaga, sugeruje, że jest to złożony mechanizm poznawczy.

b. Pamięć, która obejmuje zarówno różne rodzaje pamięci, jak i procesy z nią związane, wśród których wyróżnić można:

- pamięć sensoryczną, odpowiedzialną za krótkotrwałe przechowywanie informacji zmysłowych (wzrokowych, słuchowych itp.), która pomaga dzieciom szybko przetwarzać bodźce z otoczenia i decydować, które informacje są warte uwagi;
- pamięć roboczą, czyli umiejętność przechowywania i manipulowania informacjami w krótkim czasie, która jest ważna dla wykonywania codziennych zadań, takich jak liczenie czy zapamiętywanie krótkich instrukcji;
- pamięć długotrwałą, związaną z przechowywaniem informacji przez dłuższy czas i ich późniejszym odtwarzaniem;

- pamięć prospektywną, czyli taki rodzaj pamięci, który dotyczy przyszłych rzezi i zadań, które trzeba wykonać, co jest kluczowe dla organizacji i planowania działań, np. pamiętania o przyniesieniu pracy domowej do szkoły.

Ponadto istnieją procesy związane z pamięcią, takie jak: strategie pamięciowe służące efektywnemu zapamiętywaniu informacji (np. prób grupowania, elaboracji lub systematycznego przeszukiwania); konsolidacja pamięci, czyli proces, w którym informacje z pamięci krótkotrwałej są przekształcane i przechowywane w pamięci długotrwałej, co umożliwia trwałe zapamiętywanie i przypominanie sobie informacji; odzyskiwanie pamięci, czyli przypominanie sobie informacji z pamięci długotrwałej, niezbędne dla efektywnego uczenia się i stosowania zdobytej wiedzy w praktyce, oraz zapomnienie, czyli naturalny proces utraty informacji przechowywanych w pamięci, który może być minimalizowany poprzez odpowiednie techniki uczenia się.

c. Myślenie, podobnie jak uwaga i pamięć, obejmuje wiele różnorodnych procesów poznawczych, które są kluczowe dla sukcesu edukacyjnego. Zaczyna się od myślenia egocentrycznego (subiektywnego, w którym dziecko skupia się na własnej perspektywie). W miarę rozwoju zdobywa ono zdolność do decentracji i przełamania egocentryzmu w mowie i myśleniu⁶. Zmiany w myśleniu dotyczą również przechodzenia od stadium przedoperacyjnego, w którym dziecko ma zdolność do symbolicznego myślenia, ale nadal ma trudności z logiką i racjonalnym rozumowaniem, do stadium operacji konkretnych⁷, w którym możliwa staje się odwracalność operacji umysłowych (np. podczas szeregowania czy klasyfikowania

⁵ M. Deja, *Efekty treningu uwagi wykonawczej u dzieci w wieku przedszkolnym*, Wydawnictwo UKW, Bydgoszcz 2022.

⁶ B. Smykowski, *Wiek przedszkolny. Jak rozpoznać ryzyko i jak pomagać?* [w:] A. Brzezińska, *Psychologiczne portrety człowieka. Praktyczna psychologia rozwojowa*, GWP, Gdańsk 2005.

⁷ J. Piaget, *Narodziny inteligencji dziecka*, PWN, Warszawa 1966.

KONTEKSTY ROZWAŻAŃ O ROZWOJU DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM I WCZESNOSZKOLNYM – PODSTAWY TEORETYCZNE ORAZ IMPLIKACJE PRAKTYCZNE

przedmiotów) i rozumienie zasad logiki, np. zachowania stałości liczby, masy, długości czy objętości.

Oprócz myślenia krytycznego, rozumianego jako zdolność logicznego myślenia, rozwiązywania problemów, analizowania informacji oraz oceny argumentów w sposób przemyślany i obiektywny, rozwijają się również inne ważne rodzaje myślenia, takie jak:

- myślenie kreatywne, czyli umiejętność generowania nowych, oryginalnych pomysłów i rozwiązań;
- myślenie abstrakcyjne (umiejętność rozumienia i operowania pojęciami niezwiązanymi bezpośrednio z rzeczywistością fizyczną), które pozwala dzieciom na rozumienie symboli, liczb i pojęć matematycznych;
- myślenie przestrzenne (zdolność rozumienia i manipulowania obrazami mentalnymi obiektów i ich wzajemnych relacji w przestrzeni);
- myślenie refleksyjne rozumiane jako umiejętność analizowania własnych myśli, uczuć i działań oraz wyciągania wniosków na przyszłość, które jest istotne w rozwoju samoświadomości i umiejętności uczenia się na błędach;
- myślenie intuicyjne, czyli zdolność do szybkiego podejmowania decyzji na podstawie niewielkiej ilości informacji;
- myślenie strategiczne, dotyczące planowania i przewidywania konsekwencji różnych działań, ważne dla rozwiązywania złożonych problemów i podejmowania decyzji w dłuższej perspektywie czasowej.

Z myśleniem powiązane są procesy, które także są istotne dla prawidłowego rozwoju dzieci, jak: rozumowanie przyczynowo-skutkowe, czyli umiejętność rozumienia związków między przyczyną a skutkiem, np. w zabawach lub zadaniach typu „co się stanie, gdy...” oraz kategoryzacja i klasyfikacja, czyli umiejętność grupowania przedmiotów według określonych cech, i wiele innych.

d. Umiejętności językowe, które wpływają na zdolności dziecka do komunikowania się, uczenia się i socjalizacji. Wiek przedszkolny i wczesnoszkolny to okres intensywnego rozwoju językowego, od prostych form komunikacji do bardziej złożonych struktur językowych i umiejętności piśmiennych, takich jak:

- rozbudowa słownictwa – każde nowe słowo, które poznają dzieci, wspiera ich zdolność do wyrażania myśli, uczuć i potrzeb. Dzięki temu stają się bardziej precyzyjne w komunikacji i lepiej rozumieją teksty pisane;
- lepsze rozumienie zasad gramatyki i składowi – dzieci uczą się tworzyć bardziej złożone zdania, co pozwala im wyrażać bardziej skomplikowane myśli i lepiej zrozumieć teksty, które czytają;
- świadomość fonologiczna – umiejętność rozpoznawania i manipulowania dźwiękami mowy. Dzieci zaczynają rozumieć, że słowa składają się z dźwięków (fonemów) i że tymi dźwiękami można manipulować, aby tworzyć nowe słowa;
- nauka czytania i pisania – czyli rozwój umiejętności rozpoznawania liter, składowania ich w słowa, a następnie w zdania, a także uczenie się wyrażania myśli w formie pisemnej i rozwijania umiejętności narracyjnych;

MAŁGORZATA WÓJTOWICZ-SZEFLER

- umiejętności narracyjne, tj. opowiadania historii, co jest ważne zarówno dla komunikacji ustnej, jak i pisemnej. Umiejętność tworzenia logicznych, spójnych narracji pomaga w rozwijaniu myślenia krytycznego i kreatywności;
 - rozumienie kontekstu, w jakim używane są słowa i zwroty. Jest ono kluczowe dla prawidłowego rozumienia języka. Dzieci uczą się, jak różne sytuacje i środowiska wpływają na znaczenie słów i struktur językowych;
 - komunikacja interpersonalna – dzieci uczą się, jak prowadzić rozmowy, wyrażać swoje opinie i słuchać innych, co sprzyja ich integracji w środowisku szkolnym i poza nim;
 - słuchanie i rozumienie tego, co mówi inna osoba, co jest kluczowe dla efektywnej komunikacji i nauki. Dzieci uczą się skupiać uwagę na wypowiedziach innych, zrozumieć ich treść i odpowiednio reagować, co jest podstawą dla współpracy i nauki w klasie szkolnej.
- b. Empatię** rozumianą jako umiejętność rozumienia i odczuwania emocji innych osób, co ma istotne znaczenie dla rozwijania przyjaźni, budowania pozytywnych relacji i współpracy. Od okresu przedszkolnego dzieci zaczynają rozumieć, że inni ludzie mogą mieć różne uczucia i perspektywy oraz uczyć się reagowania na emocje innych z troską i wsparciem;
 - c. Uczenie ról społecznych** – w tym przede wszystkim roli ucznia jako aktywnego uczestnika procesu nauczania i uczenia się, który nie tylko opanowuje podstawowe umiejętności czytania, pisania i liczenia, ale także kształtuje nawyki regularności, samodyscypliny i odpowiedzialności za swoje działania poprzez uczestnictwo w codziennych czynnościach szkolnych i domowych. Jeśli w ten sposób dzieci identyfikują się z rolą ucznia, to rozwijają pozytywne nastawienie do nauki, co wpływa na ich motywację i zaangażowanie w proces edukacyjny;
 - d. Nawiązywanie i utrzymywanie pozytywnych relacji** z rówieśnikami i dorosłymi dla współpracy i pracy zespołowej. Dzieci uczą się zasad *fair play*, dzielenia się i podejmowania wspólnych zadań. Ważnym aspektem jest także rozwijanie umiejętności komunikacyjnych (które zostały opisane powyżej), takich jak słuchanie, wyrażanie swoich myśli i uczuć oraz rozwiązywanie problemów w grupie;
 - e. Konstruktywne rozwiązywanie konfliktów** i sporów w celu zapobiegania eskalacji problemów i promowania harmonii w relacjach rówieśniczych. Dzieci uczą się technik negocjacji, kompromisu i mediacji, co pomaga im radzić sobie w sytuacjach konfliktowych w sposób spokojny i efektywny. Opanowanie sprawności niezbędnych do bezkonfliktowego działania daje dziecku przekonanie o własnej wartości i kształtuje postawy moralne;

3. Sfera emocjonalno-społeczna i moralna

W edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej rozwój umiejętności społeczno-emocjonalnych i moralnych jest możliwy dzięki zdobywaniu coraz szerszej wiedzy o świecie i o sobie samym (co zapewniają procesy poznawcze opisane powyżej), a także dzięki uczeniu się praktycznych umiejętności, wśród których wyróżnić można:

- a. Samoregulację emocjonalną**, czyli umiejętność kontrolowania i zarządzania własnymi emocjami, która zaczyna się rozwijać w wieku przedszkolnym i trwa w okresie szkolnym, osiągając dojrzałą formę w dorosłości. Samoregulacja pomaga dzieciom radzić sobie ze stresem, frustracją i trudnymi sytuacjami;

KONTEKSTY ROZWAŻAŃ O ROZWOJU DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM I WCZESNOSZKOLNYM – PODSTAWY TEORETYCZNE ORAZ IMPLIKACJE PRAKTYCZNE

- f. Postrzeganie siebie i innych**, a zwłaszcza zdolność realistycznej oceny własnej osoby i swoich możliwości (ani zbyt wysoka, ani zbyt niska), wspiera zdrowy rozwój emocjonalny i motywację do nauki. Dzieci uczą się doceniać swoje osiągnięcia i radzić sobie z porażkami, co pomaga im budować pewność siebie i pozytywny obraz własnej osoby;
- g. Rozumienie i przestrzeganie zasad i norm społecznych**, niezbędne do odpowiedzialnego zachowania i współzycia społecznego. Dzieci uczą się, jakie zachowania są akceptowane, a jakie nie, co pomaga im funkcjonować w grupie i społeczeństwie;
- h. Rozwijanie wartości i postaw moralnych**, takich jak uczciwość, szacunek, odpowiedzialność i współczucie, jest niezbędne do etycznego postępowania i budowania zaufania w relacjach społecznych. Dzieci uczą się, co jest dobre, a co złe, oraz jak postępować w sposób zgodny z tymi wartościami moralnymi;
- i. Podejmowanie decyzji moralnych** zgodnych z własnymi wartościami i zasadami moralnymi pomaga dzieciom radzić sobie w trudnych sytuacjach i postępować zgodnie z własnym sumieniem. Dzieci uczą się analizować sytuacje, oceniać konsekwencje swoich działań i wybierać takie postępowanie, które jest zgodne z ich wartościami.

Ponadto rozwój w sferze emocjonalno-społecznej wiąże się z utratą dziecięcej spontaniczności na korzyść stabilności i spójności (czyli stałości uczuć i wartości zarówno w odniesieniu do siebie, jak i innych), wzrostem odporności na stres, co powiązane jest z rosnącą umiejętnością odraczania gratyfikacji (nagrody), a także z coraz większym uniezależnianiem od rodziców lub opiekunów w kierunku innych osób dorosłych budzących ich zaufanie (np. nauczycieli).

Podsumowując, zrozumienie rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym wymaga zintegrowanego podejścia, które obejmuje sfery: motoryczną, poznawczą, emocjonalno-społeczną i moralną. Kluczowe jest, aby nauczyciele posiadali odpowiednie przygotowanie i kompetencje do wspierania dzieci w każdym z tych obszarów, gdyż tylko w taki sposób przyczynią się do ich sukcesu edukacyjnego i społecznego. Całościowe wspieranie rozwoju dziecka polega nie tylko na wprowadzaniu różnorodnych aktywności i zajęć, które angażują różne sfery rozwoju, ale przede wszystkim na rozwijaniu samodzielności dziecka poprzez zachęcenie go do wykonywania codziennych czynności bez pomocy dorosłego. Warto wykorzystać do edukacji podejście Marii Montessori⁸. Kładzie ona duży nacisk na wspieranie samodzielności dziecka, co pozwala mu na odnoszenie sukcesów i budowanie pewności siebie. Słowa „Pomóż mi to zrobić samemu!” doskonale oddają jej filozofię, w której nauczyciel pełni rolę przewodnika, wspierając dziecko w jego niezależnym działaniu i uczeniu się. W teorii Montessori rola nauczyciela polega na przygotowaniu odpowiedniego środowiska i wskazywaniu zadań dostosowanych do poziomu dziecka, a także obserwowaniu dzieci i interweniowaniu, tylko wtedy gdy jest taka konieczność, i wspieraniu ich w samodzielnym wykonywaniu zadań. Przykładem takich działań mogłoby być stopniowanie trudności zadań, umożliwienie dzieciom samodzielnego wykonania pracy w ich własnym tempie, a także wspieranie samodzielnego myślenia i rozwiązywania problemów poprzez zadawanie pytań naprowadzających zamiast podawania gotowych rozwiązań lub dawanie szansy na samodzielne rozwiązywanie konfliktów i podejmowanie decyzji w grupie poprzez dzielenie się swoimi uczuciami i słuchanie innych. Te przykładowe działania przygotowują dzieci do przyszłych wyzwań i pomagają im stać się odpowiedzialnymi, empatycznymi i etycznymi członkami społeczeństwa.

⁸ M. Montessori, *Odkrycie dziecka*, PWN, Warszawa 2007.

MAŁGORZATA WÓJTOWICZ-SZEFLER

**KONTEKSTY ROZWOJU DZIECI
W WIEKU PRZEDSZKOLNYM
I WCZESNOSZKOLNYM**

W rozwoju dzieci przedszkolnych i wczesnoszkolnych warto również uwzględnić różne konteksty mające wpływ na trajektorię zmian rozwojowych.

Kontekst zabawy vs pracy

W okresie przedszkolnym zabawa jest najważniejszą formą działalności dzieci, mającą kluczowy wpływ na rozwój fizyczno-motoryczny, poznawczy, emocjonalno-społeczny i moralny. Badania wykazują, że zabawy ruchowe, takie jak bieganie, skakanie czy pokonywanie przeszkód wspierają rozwój motoryczny, zwiększając siłę, koordynację i zręczność dzieci. Zabawy konstrukcyjne (np. budowanie i tworzenie różnych struktur) rozwijają umiejętności przestrzenne i techniczne, natomiast zabawy symboliczne, w których dzieci używają wyobraźni do tworzenia scenariuszy i ról, stymulują rozwój poznawczy, kreatywne i logiczne myślenie, umiejętności rozwiązywania problemów oraz kompetencje językowe (narracyjne) z zasady uczą samodyscypliny i przestrzegania reguł, a gry zespołowe pomagają rozwijać umiejętności społeczne, takie jak współpraca, negocjacja i rozwiązywanie konfliktów, oraz uczą wyrażania i regulacji emocji, co jest kluczowe dla zdrowego rozwoju emocjonalnego⁹.

W okresie wczesnoszkolnym u dzieci zaczyna kształtować się postawa pracy, obejmująca wytrwałość w wykonywaniu podjętych działań oraz troskę o ich wyniki. Dzieci nie tylko chcą bawić się w pracę, ale także samodzielnie wykonywać zadania, czerpiąc przyjemność z ukończenia danego przedsięwzięcia. Wśród najważniejszych zadań rozwojowych w tym okresie¹⁰, obok uczenia się efektywnego czytania, pisanie i liczenia, znajdują się: nabywanie zdrowych postaw wobec samego siebie jako rosnącego organizmu, rozwijanie świadomości społecznych ról i oczekiwań, umiejętności

interpersonalnych z rówieśnikami oraz kształtowanie sumienności i odpowiedzialności. W kontekście edukacji szkolnej szczególnie rozwijające dla dziecka są zadania praktyczne, gdyż dzieci lubią czuć się potrzebne i angażować się w działania, które są również istotne dla dorosłych.

Nauczyciele edukacji przedszkolnej i wczesnoszkolnej odgrywają kluczową rolę w tworzeniu środowiska sprzyjającego zarówno zabawie, jak i pracy. Ich zadaniem powinno być stymulowanie dzieci do zdobywania wiedzy poprzez własną aktywność i osobiste poszukiwania zamiast biernego słuchania i naśladowania. Postawa pracy powinna być rozwijana poprzez powierzanie uczniom zadań i obowiązków szkolnych odpowiednich do ich możliwości. Tylko takie podejście zapewni dzieciom przyjemność z funkcjonowania w systemie edukacji oraz rzeczywistą satysfakcję z wykonywania zadań szkolnych zamiast traktowania ich jako przykrych konieczności.

**Wewnętrzny vs zewnętrzny kontekst
rozwoju dziecka**

Rzeczywisty rozwój każdego dziecka można analizować również z perspektywy kontekstów wewnętrznych (takich jak genetyka i biologia, osobowość, temperament, doświadczenia indywidualne) i zewnętrznych (jak rodzina i dom, edukacja i szkoła, społeczność i kultura oraz technologia i media).

Kontekst wewnętrzny

- Geny odgrywają kluczową rolę w rozwoju dziecka, gdyż determinują predyspozycje do określonych cech fizycznych czy zdolności intelektualnych.
- Zmiany hormonalne (takie jak hormon wzrostu, hormon stresu – kortyzol czy też hormon regulujący rytm snu – melatonina) oraz problemy ze zdrowiem (np. alergie lub astmy, problemy żołądkowo-jelitowe lub chroniczne zmęczenie i osłabienie) mają znaczący wpływ na rozwój dziecka i jego funkcjonowanie w szkole. Dzieci

⁹ H.R. Schaffer, *Psychologia rozwojowa*, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2010.

¹⁰ A. Brzezińska, K. Appelt, B. Ziółkowska, *Psychologia rozwoju człowieka*, GWP, Sopot 2015, s. 83-84.

KONTEKSTY ROZWAŻAŃ O ROZWOJU DZIECI W WIEKU PRZEDSZKOLNYM I WCZESNOSZKOLNYM – PODSTAWY TEORETYCZNE ORAZ IMPLIKACJE PRAKTYCZNE

zdrowe fizycznie i psychicznie mają większe szanse na sukcesy szkolne. Uwzględnienie tych aspektów w pracy nauczyciela jest niezwykle ważne we wspieraniu rozwoju dziecka i dbaniu o jego zdrowie fizyczne, emocjonalne i społeczne.

- Każde dziecko ma unikalną osobowość i temperament, które wpływają na jego reakcje na różne sytuacje i środowiska (np. sposób, w jaki dziecko wchodzi w interakcje z rówieśnikami i dorosłymi, jak radzi sobie ze stresem itp.).
- Indywidualne doświadczenia emocjonalne związane z regulacją emocji oraz procesy poznawcze (takie jak myślenie, pamięć, rozwiązywanie problemów) kształtują sposób, w jaki dziecko postrzega świat i reaguje na różne sytuacje.

Nauczyciele powinni być świadomi tych różnic i gotowi do wspierania indywidualnych potrzeb dzieci, zwłaszcza gdy któreś ma orzeczenie o specjalnych potrzebach edukacyjnych, oferując odpowiednie dostosowania i wsparcie zapewniające równy dostęp do edukacji. Na przykład, niektóre dzieci mogą preferować pracę w grupach, podczas gdy inne lepiej funkcjonują podczas pracy indywidualnej. Ponadto dorośli powinni być przygotowani do wspierania dzieci w radzeniu sobie z emocjami, ucząc je metod samoregulacji, takich jak głębokie oddychanie czy techniki relaksacyjne.

Kontekst zewnętrzny

- Rodzina, a zwłaszcza funkcjonujący w niej styl wychowania, relacje rodzinne (z rodzeństwem i dorosłymi) oraz charakter wsparcia emocjonalnego udzielanego dziecku w domu mogą być zarówno stymulujące dla rozwoju dziecka, jak i zagrażające postępom w edukacji. Do tego warto wziąć pod uwagę ekonomiczne możliwości rodziny, które mogą zapewniać dostęp do wysokiej jakości edukacji, opieki zdrowotnej i innych zasobów wspierających rozwój lub prowadzić do nierówności w rozwoju dzieci.

- Szkoła i nauczyciele oraz związana z tym jakość edukacji, programy edukacyjne lub metody nauczania mogą w różny sposób wpływać na rozwój poznawczy, emocjonalny i społeczny dzieci, dlatego warto to regularnie monitorować. Również relacje z nauczycielami oraz rówieśnikami kształtują kompetencje emocjonalno-społeczne dziecka, wymagają więc stałego obserwowania i w razie konieczności podejmowania czynności wspomagających rozwój dziecka w tej ważnej sferze życia.

- Społeczność lokalna, w tym sąsiedztwo, placówki opieki lub ośrodki kultury, mogą dostarczać dzieciom dodatkowych możliwości nauki i rozwoju poprzez interakcje społeczne i uczestnictwo w różnych aktywnościach lub utrudniać rozwój, np. poprzez wykluczenie społeczne.

- Szersze środowisko społeczne i kulturowe, w którym dziecko dorasta, a zwłaszcza normy społeczne i wartości kulturowe, kształtują zachowanie i postawy dziecka, które mogą być przydatne w edukacji lub utrudniające funkcjonowanie w szkole. Różne kultury mogą stawiać odmienne oczekiwania dotyczące rozwoju dziecka, więc warto zwrócić uwagę, jak różne społeczności definiują sukces i rozwój dziecka oraz jakie wartości przekazują dzieciom.

Na koniec warto wziąć pod uwagę, że współczesne dzieci dorastają w środowisku pełnym technologii, a media cyfrowe i technologie informacyjne mają zarówno pozytywne, jak i negatywne skutki dla rozwoju dzieci. Ważne jest, aby korzystanie z technologii było zrównoważone i wspierało rozwój dziecka, uwzględniając wszystkie jego sfery funkcjonowania.

Podsumowując, rozwój dziecka w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym jest wieloaspektowy i zależy od wielu czynników (kontekstów). Zrozumienie tych kontekstów i ich wzajemnych powiązań jest kluczowe dla stworzenia środowiska, które będzie wspierało wszechstronny rozwój dzieci. W okresie przedszkolnym zabawa stanowi główną

MAŁGORZATA WÓJTOWICZ-SZEFLER

Zrozumienie rozwoju dziecka w wieku przedszkolnym i wczesnoszkolnym wymaga zintegrowanego podejścia, które obejmuje sfery: motoryczną, poznawczą, emocjonalno-społeczną i moralną.

formę działalności, która ma znaczący wpływ na rozwój fizyczno-motoryczny, poznawczy, emocjonalno-społeczny i moralny. Z kolei w okresie wczesnoszkolnym kluczowe jest kształtowanie postawy pracy i umiejętności wytrwałego realizowania zadań. Nauczyciele odgrywają fundamentalną rolę w tworzeniu środowiska, które sprzyja zarówno zabawie, jak i nauce poprzez praktyczne zadania, co zapewnia dzieciom przyjemność w funkcjonowaniu w systemie edukacji oraz satysfakcję z wykonywanych obowiązków.

Ponadto, zrozumienie wewnętrznych i zewnętrznych kontekstów rozwoju dzieci, takich jak wpływ genetyki, osobowości, relacji rodzinnych, jakości edukacji oraz społeczności lokalnych i technologii, pozwala nauczycielom lepiej dostosować swoje metody pracy do indywidualnych potrzeb uczniów. Kluczowe jest, aby nauczyciele byli świadomi tych różnorodnych czynników oraz byli gotowi wspierać dzieci w radzeniu sobie z emocjami oraz rozwijaniu umiejętności poznawczych i społecznych.

Tylko takie holistyczne podejście, uwzględniające zarówno zabawę, jak i pracę, a także konteksty wewnętrzne i zewnętrzne, może zapewnić dzieciom optymalne warunki do wszechstronnego rozwoju i umożliwić im osiągnięcie sukcesów edukacyjnych i społecznych. •

dr MAŁGORZATA WÓJTOWICZ-SZEFLER jest psycholożką, autorką licznych publikacji naukowych i popularno-naukowych dotyczących problematyki diagnozowania i wspomagania dzieci i młodzieży w procesie ich rozwoju. Od ponad 25 lat pracuje w Katedrze Rozwoju Człowieka na Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy.